

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BAĞIŞLAMA İSTEKLİLİĞİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: OMÜ ÖRNEĞİ¹

Yücel Öksüz¹, *Melek Baba Öztürk²

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yoksuz@omu.edu.tr

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi melek Baba87@gmail.com

Özet

Bireyin psikolojik iyi oluş sürecinde son derece önemli bir kavram olan bağışlama, en genel anlamda bireyin kişilerarası ilişkilerinde yaşadığı olumsuzluklar sonucu oluşan öfke ve intikam duygusundan vazgeçmesi olarak tanımlanmaktadır. Gerek onarıcı adalet açısından taşıdığı önem gerekse kişilerarası ilişkiler üzerindeki rolü düşünüldüğünde kavramın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Ancak literatür incelendiğinde kavrama ilişkin çalışmaların son derece yetersiz olduğu görülür. Özellikle iletişim ve etkileşim açısından yoğun süreçler yaşayan ve bu konudaki yeterlikleriyle ön planda olması gereken eğitimcilerin bağışlama isteklerinin ne düzeyde olduğu hala bilinmemektedir. Bu sebeple söz konusu araştırmada sınıf öğretmenleri adaylarının bağışlama istekliliğinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Tarama modelinde hazırlanan araştırmaya 2015-2016 eğitim öğretim yılı güz döneminde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğrenim gören öğretmen adayları katılmıştır. Araştırmanın verileri, DeShea (2003) tarafından geliştirilip Çoklar ve Dönmez(2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Bağışlama İstekliliği Ölçeği" yardımıyla toplanmıştır. Öyküsel bir test olan ölçekten elde edilen veriler, bir istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde, frekans gibi betimsel istatistiklerin yanı sıra ilişkisiz örneklem t testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenleri adaylarının bağışlama istekliliklerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca cinsiyet, sınıf düzeyi ve anne eğitim durumunun bağışlama istekliliği üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı buna karşın baba eğitim durumunun bağışlama istekliliğini önemli ölçüde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bağışlama, bağışlama istekliliği, sınıf öğretmeni adayları

ANALYSIS OF PROSPECTIVE PRIMARY TEACHERS' WILLINGNESS TO FORGIVE IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES: OMÜ SAMPLE

Abstract

Forgiveness, which is an extremely important concept in the psychological well-being process of the individual, is defined as an individual's giving up on the feeling of anger and revenge that occur as a result of the negativities experienced in interpersonal relationships. The importance of the concept comes into light again when its significance in restorative justice and its role in interpersonal relationships are considered. However, when the literature is reviewed, it can be seen that studies about the subject are extremely insufficient. It is still unclear what levels of willingness to forgive teachers and prospective teachers, who have busy process in terms of communication and interaction and who should be in the forefront about their competency on this topic, have. Thus, the objective of this study is to analyze prospective primary teachers' willingness to forgive in terms of various variables. Prospective teachers who were studying at Ondokuz Mayıs University Faculty of Education Primary Education Department during the fall term of the academic year 2015-2016 participated in this study which was prepared with survey model. The data of the research were collected through "Scale of willingness to forgive" which was developed by DeShea (2003) and adapted into Turkish by Çoklar and Dönmez(2015). The data obtained from the scale, which is a scenario-based test, were analyzed through a statistical package program. Independent samples t test, one way ANOVA and descriptive statistics such as mean, standart deviation, frequency, percent were used in the analysis of datas. The results of the research revealed to be low level of prospective primary teachers' willingness to forgive. Also, they were seen that the prospective primary teachers' willingness to forgive differed with respect to fathers' education level but not differed with respect to gender, class level and mothers' education level.

Keywords: Forgiveness, willingness to forgive, prospective primary teachers

¹ Bu makale, 6.Uluslararası Canik Sempozyumu'nda sunulan bildirinin bir bölümü kullanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Teoloji, psikoloji ve felsefe gibi farklı disiplinlerde 1930’lardan itibaren çalışılan bir kavram olan bağışlama, en basit anlamıyla bireyin kendisine karşı hatalı davranışlarda bulunan kişiye, intikam duygularına yer vermeksizin ikinci bir şans vermesidir [1, 2]. McCullough ve arkadaşlarına göre [1]bağışlama, “özel bir kişilerarası içeriğe yerleştirilmiş, algılanan bir günahkara karşı içsel, toplum yanlısı bir değişimdir” ve bu değişim, sadece suçu işleyeni değil maruz kalan olarak bireyi de ciddi biçimde etkiler.

Bağışlama alanında çalışmalarıyla bilinen Enright’a göre bağışlama, “birinin, onu haksız yere inciten başka birine karşı, sevgi, cömertlik ve merhamet gibi hak edilmeyen hislerin teşvik edilmesiyle, kızma, olumsuz yargılama ve ilgisiz davranma gibi hisleri isteyerek terk etmesidir” [3]. Birey kendini inciten kişiye yönelik olumsuz duygu, düşünce ve davranışlarını azaltıp olumlularla yer değiştirdiğinde, hem yaşadığı stres ve gerginlik azalacak hem de bilinçli bir değişim sürecine girecektir [4]. Muller-Fahrenheit ise bağışlamayı insanları, güvenilir ilişkiler kurmalarını engelleyen olay ve deneyimlerden uzak tutan kolektif bir süreç olarak tanımlamaktadır [4].Enright ve İnsan Gelişimi Çalışma Grubu, bu sürecin dört aşamadan oluştuğunu savunmakta ve her bir aşamayı şu şekilde ifade etmektedirler [5]:

1-Keşfetme: Keşfetme evresi olarak adlandırılan bu ilk evrede birey, acı yaratan durumla yüz yüze gelir ve yaşadığı haksızlığı inceler. Olayı, yarattığı acıyı ve bu durumun kendisini nasıl etkilediğini düşünür. Bu süreç, bireyi değişime teşvik ettiği gibi, problemlerle başa çıkma yöntemlerini sorgulamasına ve önceki yöntemlerin (müdahale şekillerinin) amacına hizmet etmediğini anlamasına sebep olabilir.

2-Karar: Bağışlama sürecinin kritik evrelerinden biri olan karar aşamasında birey, bağışlama sürecini ve bu sürecin neleri içerdiğini anlamaya çalışır. Bu evrede duygusal anlamda bağışlama söz konusu değildir. Bilişsel bir eylemden söz edilir.

3-Çalışma: Çalışma evresinde birey, “suça maruz kalan” pozisyonundan kurtulup yeni ve farklı bir bakış açısıyla olayı ele alır. Olayın nasıl meydana geldiğini anlamak için suçu işleyen bakış açısına bürünür ve olayı yeniden değerlendirir. Bireyin bu süreçte gösterdiği çaba, empati ve merhamet duygularının gelişimine zemin hazırlar.

4-Derinleşme: Sürecin son evresini oluşturan derinleşme evresinde ise birey, bir önceki evrede edindiği tecrübeden yola çıkarak karşısındaki kişiyi affeder. Bu sayede yalnızca suçu işleyene değil suça maruz kalan olarak kendisine de güzel bir hediye sunmuş olur.

Enright ve arkadaşlarının temelde dört evreye ayırdıkları bu süreç, kendi içinde 20 alt birimden oluşmakta ve her alt birim, kişilerarası bağışlama sürecinin işleyişini kolaylaştıracak bilişsel, duyuşsal ve davranışsal birtakım görevleri temsil etmektedir [6]. Buna karşın Worthington ise bağışlama sürecini, ilişkisel etkileşimler bağlamında ele almakta ve aile içi ilişkilerde empati, alçakgönüllülük ve bağışlamanın ifade edilmesine dayanan üç ögeli bir model ileri sürmektedir. Hargrave de bağışlama sürecine benzer bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve aile içi ilişkilerde acıya sebep olan faktörün güven eksikliği sonucunda oluştuğunu ifade etmektedir [7]. Bağışlama, bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve motivasyonel birtakım bileşenlere sahip çok boyutlu bir yapıdır. Bu bileşenlerin önemine vurgu yapan Denham, Neal, Wilson, Pickering ve Boyatzis [8], bağışlama kavramı ve sürecini şu şekilde açıklamaktadırlar:

“Bağışlama, kişinin bir suçluya yönelik bilişsel, duygusal yargıları ve motivasyonundaki dönüşümdür. Kurban kendine verilen zararın değerlendirmesini yapar ve failin sorumluluğunu kabullenir. Fakat suçunu gönüllü bir şekilde ertelemeyi, intikam, ceza ve karşılığını verme ihtiyacından vazgeçmeyi seçer. Daha da önemlisi kişi, kendini direkt olarak suçlu(fail) ile ilişkili olan olumsuz düşüncelerden sıyrır. Zamanla suçluya karşı olumsuz motivasyonların azalıp olumlu motivasyonlarda artışın sağlandığı motivasyonel bir dönüşüm gerçekleşir. Böylece bağışlayan kişi, suçluya yönelik olumlu sosyal davranışlara motive edilebilir.”

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere literatürde yer alan çoğu teori ve araştırma, bağışlamanın, başkalarını affetmeye yönelik kişilerarası boyutuna odaklanmaktadır. Fakat bağışlama, hem içsel hem de kişilerarası boyuta sahip kompleks bir yapıdır [9]. Bu sebeple kavramın içsel mekanizmalara vurgu yapan “kendini affetme/bağışlama” boyutunu göz ardı etmemek gerekir.

Enright, kendini affetmeyi/bağışlamayı, kişinin hatalı bir davranışı yüzünden kendine olan kızgınlığını terk edip, sevgi, merhamet ve cömertlik duygularını güçlendirmek için istekli davranması şeklinde kavramsallaştırmaktadır [9]. Hall ve Fincham [10] ise kendini bağışlamayı, en basit şekliyle “motivasyon değişikliği yaratan bir süreç” olarak algılamakta ve bu sürecin kişilerarası bağışlamayla birtakım benzerlikler taşıdığını savunmaktadırlar. Onlara göre

bağışlama kavramının her iki formu da, zaman içinde ortaya çıkmakta, unutmaya ve göz yummadan farklı olarak bilinçli bir çaba ve nesnel bir suç gerektirmektedir. Söz konusu benzerliklere karşın bağışlama formlarının birbirlerinden ayrılan, farklılaşan birtakım özellikleri olduğu da bilinmektedir. Bu özellikler, aşağıda yer alan tabloda detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Kendini Bağışlama ile Başkalarını Bağışlama Arasındaki Ayrım [10]

Suçun objektif formu	Başkalarını	
	Kendini Bağışlama	Bağışlama/Kişilerarası Bağışlama
	Davranışlar, düşünceler, arzular ve hisler	Davranışlar
Bağışlamanın Odağı	Kendisine ve başkasına verdiği zarar	Başkasının verdiği zarar
Empati	Bağışlamayı engeller	Bağışlamayı kolaylaştırır
Sınırlar	Koşullu ya da koşulsuz	Koşulsuz
Kurbanla Uzlaşma	Gerekli	Gerekli değil
Kaçınmanın Odağı	Uyarıcıyla ilişkili suç/ihlal (kurban, durumlar, düşünceler)	Suçlu
İntikamın Odağı	Suçlu (bireyin kendisi)	Suçlu (diğerleri)
İyiliğin/cömertliğin Odağı	Suçlu (bireyin kendisi)	Suçlu (diğerleri)
Bağışlamamanın Sonuçları	Aşırı düzeyde olumsuz sonuç	Orta düzeyde olumsuz sonuç

Tablo 1 incelendiğinde bağışlama formlarının 9 ayrı noktada birbirlerinden uzaklaştıkları görülmektedir. Bu noktalardan ilki, suça sebebiyet veren durumun özelliğidir. Kişilerarası bağışlamada, suçun kaynağı başkasının davranışları iken kendini bağışlamada bireyin kendi duygu, düşünce ve davranışlarıdır. Ayırıcı ikinci nokta bağışlamanın odağıdır. Kişilerarası bağışlamada, birey başkasının verdiği zararı bağışlamaya odaklanırken, kendini bağışlamada bizzat kendine ya da başkasına verdiği zarara odaklanmaktadır. Üçüncü nokta empatidir. Empati, kendini bağışlamada süreci engelleyen bir faktör iken, kişilerarası bağışlamada kolaylaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dördüncü nokta sınırlardır. Kişilerarası bağışlama herhangi bir şarta bağlı olmadan koşulsuz gerçekleşirken kendini bağışlama kimi zaman bir şarta bağlı olabilir. Beşinci nokta, kurbanla uzlaşmadır. Kişilerarası bağışlamada, suçlu ile mağdurun uzlaşması gerekli değildir. Fakat kendini bağışlamada, bireyin kendini bağışlayabilmesi için tatmin olacağı bir uzlaşma noktası bulması gerekli ve kaçınılmazdır. Bağışlama formları arasında farklılık yaratan diğer özellikler ise kaçınma, intikam ve iyiliğin odaklandığı noktalardır. Kendini bağışlamada birey suçlu olarak kendisine odaklanırken kişilerarası bağışlamada başkalarına yönelmekte ve bu durum, kaçınma, intikam ve iyilik halinin üçü için de geçerliliğini korumaktadır. Ayırıcı son nokta ise, bağışlama gerçekleşmediği durumda oluşacak problemlerin düzeyidir. Kişilerarası ilişkilerde bağışlayıcı olmama, orta düzeyde problemlere sebep olurken kendine karşı bağışlayıcı olmama daha aşırı ve üst düzey problemlerin doğmasına neden olabilir.

İlgili literatürde bağışlamanın etkileri ve sonuçlarına ilişkin çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan elde edilen bulgular, bağışlamanın özellikle fiziksel ve zihinsel sağlık üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır [11,12,13,14,15]. Örneğin, Nematı, Mirnasab ve Bonab [16] özel eğitime muhtaç çocukların anneleriyle yaptıkları bir araştırma sonucunda annelerin bağışlama düzeyleri ile zihinsel sağlıkları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Raj, Elizabeth ve Padmakumari [17] de bağışlama ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yaptıkları araştırma ile bağışlamanın psikolojik iyi oluş halini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Yine Hirsch, Webb ve Jeglie [18], Ryan ve Kumar [19], Temeshok ve Wold [20], Toussaint, Owen ve Cheadle [21], Toussaint, Shields, Dorn ve Slavich [22] ile Webb, Robinson ve Brower [23]'ün araştırmalarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Bağışlamanın bireyi sadece fiziksel ve zihinsel açılarından değil sosyal ve dinsel(tinsel) açılarından da ciddi biçimde etkilediği bilinmektedir. Bu etkinin önemine işaret eden McCullough ve arkadaşlarına [24] göre bağışlama, sağlıklı bir kişilerarası ilişkinin temel koşuludur. Bağışlama olmadığı takdirde insanların geçmişte yaşadıkları kırgınlıkları devam ettirmeleri ve bunların gelecekteki yaşantılarını olumsuz olarak etkilemesi son derece olasıdır [25]. Nitekim literatürde yer alan bilgiler ve araştırma sonuçları da bu düşünceyi doğrulamaktadır. Örneğin, Braithwaite, Selby ve Fincham [26], yaptıkları araştırma sonucunda bağışlama davranışı ile ilişki doyumu arasında bağlantı bulunduğunu, olumsuz kişilerarası stratejiler ve davranışsal öz düzenlemenin ise bu bağlantıda aracı rol oynadıklarını tespit etmişlerdir. Bütün bu araştırma sonuçlarından yola çıkıldığında bağışlamanın bireye olan katkıları şu şekilde özetlenebilir:

- 1- Bağışlama bireyi üzüntü, öfke, kaygı, intikam, stres, depresyon gibi olumsuz duygu ve durumlardan uzaklaştırıp psikolojik iyi oluş ve kendini gerçekleştirme süreçlerine katkıda bulunur [27, 28, 29].
- 2- Özellikle ikili ilişkilerde ilişki doyumu ve kalitesinin artmasına yardımcı olur [30,8].
- 3- Bireyin özsaygı ve öz değer duygularını yeniden kazanmasını sağlar [31].
- 4- Bağışlama, bireyin kendini objektif bir gözle değerlendirip kabul etmesine imkan sağlar.
- 5- Bireyin depresyon ve anksiyete düzeyini düşürüp umut ve benlik saygısı düzeylerini artırır.
- 6- Bağışlama bireyin başkalarına daha kolay güvenmesini, geçmiş olay ve kişilerden bağımsız biçimde hareket edebilmelerini sağlar [32].
- 7- Fiziksel sağlık açısından düşünüldüğünde bağışlamak bireyi acı, ağrı, tansiyon, kalp-damar ve bağışıklık sistemi rahatsızlıklarından uzak tutar.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle, bağışlamanın bireyi psikolojik, fizyolojik ve sosyal açılarından destekleyerek sağlıklı, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürdürmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Bağışlamanın özellikle kişilerarası ilişkileri geliştirmedeki rolü dikkate alındığında bağışlama eğilimi yüksek olan öğretmen adaylarının çevreleriyle sağlıklı ilişkiler kuracağı, bu konudaki tutum ve davranışlarıyla yetiştirecekleri nesillere doğru bir rol model sergileyecekleri düşünülmektedir [7]. Bu açıdan öğretmen adaylarının bağışlama istekliliğinin belirlenmesi ve bu istekliliği artıracak çalışmalar yapılmasının sağlıklı nesillerin yetişmesi açısından önem taşıdığı söylenebilir. Nitekim literatür incelendiğinde bağışlamayla ilgili çalışmaların özellikle son yıllarda ciddi artış gösterdiği görülmektedir. Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda bağışlamanın öz duyarlılık, duygusal zeka ve öznel iyi oluş gibi farklı değişkenlerle ilişkisi ele alınmıştır. Buna karşın mevcut araştırmada olduğu gibi sadece bağışlama kavramına odaklanan ve bireylerin bağışlama istekliliğini belirlemeye çalışan araştırma sayısı ise son derece yetersizdir. Bu sebeple mevcut araştırmanın literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı ve bu yönüyle alana ciddi katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama eğilimlerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırmada bu temel amaç doğrultusunda şu alt problemlere yanıt aranmıştır:

- 1) Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanların dağılımı nasıldır?
- 2) Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanlar *cinsiyete* göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 3) Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanlar *sınıf düzeyine* göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 4) Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanlar *anne eğitim durumuna* göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 5) Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanlar *baba eğitim durumuna* göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Öğretmen adaylarının bağışlama eğilimlerine ilişkin bilgi vermeyi amaçlayan bu araştırma, tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Betimsel çalışmanın amacı, mevcut bir durumun ya da olgunun özelliklerini doğru bir şekilde tanımlamaktır [33]

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2015-2016 eğitim öğretim yılı güz döneminde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 171 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde kolaylıkla bulunabileni örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolaylıkla bulunabileni örnekleme, yakın çevrede bulunan, ulaşılması kolay, elde mevcut ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen bireyler üzerinde yapılan örneklemedir [34]. Çalışma grubuna ilişkin bilgiler aşağıda yer alan tabloda belirtilmiştir:

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Tanımlayıcı Özellikleri

Değişken	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde(%)
Cinsiyet	Kadın	108	63.2
	Erkek	63	36.8
Sınıf Düzeyi	2	64	37.4
	3	107	62.6
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	89	52.0
	Ortaokul	36	21.1
	Lise ve üzeri	46	26.9
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	38	22.2
	Ortaokul	31	18.1
	Lise	70	40.9
	Üniversite ve üzeri	32	18.7

Tablo 2'ye göre çalışma grubunun %63.2'si (n=108) kadın, %36.8'i 8 (n=63) ise erkek öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Katılımcılar, sınıf düzeylerine göre gruplandırıldığında ise %37.4'ünün (n=64) ikinci sınıfa, %62.6'sının ise (n=107) üçüncü sınıfa devam ettiği görülmektedir. Öğretmen adaylarının %52'sinin annesi ilkokul(n=89), %21.1'i ortaokul (n=36), %26.9'u ise lise ve üzeri okullardan (n=46) mezundur. Babaların ise %22.2'si ilkokul (n=38), %18.1'inin ortaokul (n=31), %40.9'u lise (n=70), %18.7'si ise üniversite ve üzeri okullardan (n=32) mezun olmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında belirlenen değişkenlere ait veriler, Çoklar ve Dönmez [35] tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Bağışlama İstekliliği Ölçeği" ile araştırmacılar tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" yardımıyla toplanmıştır. Bağışlama İstekliliği Ölçeği'nin Türkçe formu için ilgili araştırmacılar tarafından gerekli izinler alınmıştır. Aşağıda bu veri toplama araçlarına ilişkin detaylı bilgiler verilmiştir:

Kişisel Bilgi Formu (KBF): Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda, cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim durumu gibi bilgilerin istendiği çeşitli sorular yer almaktadır.

Bağışlama İstekliliği Ölçeği: Bağışlama İstekliliği Ölçeği, 2003 yılında DeShea tarafından geliştirilip Çoklar ve Dönmez [35] tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bağışlama istekliliğini genel bir eğilim olarak ele alan ölçekte, her biri farklı bir durumu içeren 12 kısa öykü bulunmaktadır. Her bir öykü 1(Hiç İstekli Olmazdım) ile 5(Tamamen İstekli Olurdum) arasında puanlanmakta ve bir toplam puan elde edilmektedir. Ölçekten en düşük 12, en yüksek 60 puan alınmakta ve alınan puanlar arttıkça, bireylerin bağışlama istekliliğinin artacağı düşünülmektedir.

Araştırmada ölçeğin Çoklar ve Dönmez tarafından hazırlanan Türkçe formu kullanılmıştır. Araştırmacılar, ölçeğin uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını 151 üniversite öğrencisinden elde ettikleri veriler üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Geçerlik kapsamında yapılan analizler sonucunda ölçeğin tek faktörden oluştuğu, faktör yük değerlerinin .39 ile .70 arasında değiştiği ve tek faktörlü bu yapının toplam varyansın %35'ini açıkladığı görülmüştür. Güvenirlik çalışmalarında ise, Cronbach Alpha değeri .83, Guttman Split-half katsayısı ise .77 olarak hesaplanmıştır. Madde toplam puan korelasyonlarının ise .30 ile .60 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Aşağıda ölçekte yer alan öykülerden birkaçına yer verilmiştir:

"5. Birlikte olduğunuz kişi sizi, katılanları tanımadığınız bir partiye davet ediyor. Partinin yapıldığı otelede buluşmayı kararlaştırıyorsunuz. Otele vardığınızda birlikte olduğunuz kişi size "Merhaba" dedikten sonra gecenin geri kalanı boyunca sizi görmezden geliyor. Sonunda, partiden ayrılıyorsunuz"

"9. Bir arkadaşınız birlikte bir şeyler yapmak için artık sizi aramamaya başlıyor. Bu konuya arkadaşınızın dikkatini çekiyorsunuz ve sizden özür diliyor. Arkasından gelen birkaç hafta sizi yine aramıyor ve mesajlarınıza yanıt vermiyor. Sonunda iletişim kurabildiğinizde arkadaşınıza neler olduğunu soruyorsunuz, arkadaşınız öfkeleniyor ve bu kadar kontrolcü olmayı kesmenizi söyleyerek size bağırıyor"

“12. Mahallenizdeki bir marketten bir şeyler satın alıyorsunuz. Kasiyer para üstünü veriyor ve dışarı çıkıyorsunuz. Çıktıktan sonra kasiyerin 15 TL eksik verdiğini fark ediyorsunuz. İçeri girip kasiyerdan para üstünün geri kalanını istediğinizde, kasiyer bir hata yapmış olduğunu kabul etmiyor ve size para vermeyi reddediyor”

Verilerin Analizi

Öğretmen adaylarının bağışlama eğilimlerini çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu araştırmadan elde edilen veriler, bir istatistik paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Veriler analiz edilirken, hangi test istatistiğinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle dağılımların normalliği incelenmiştir. Bunun için aritmetik ortalama, standart sapma, çarpıklık-basıklık katsayıları ile Shapiro Wilks değerlerinden faydalanılmıştır. Aşağıda bu analizden elde edilen sonuçlara tablo şeklinde yer verilmiştir:

Tablo 3. Normallik Analizi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	X	S	Çarpıklık-Basıklık	Shapiro Wilks
Cinsiyet	Kadın	108	25.28	6.64	.070/.189	.481
	Erkek	63	25.68	6.95	.200/.027	.571
Sınıf Düzeyi	2	64	24.81	6.39	.035/.012	.120
	3	107	25.79	6.94	.142/.189	.317
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	89	25.35	7.11	.055/.475	.399
	Ortaokul	36	26.75	7.04	.606/.081	.135
	Lise ve üzeri	46	24.54	5.64	.575/.265	.064
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	38	22.47	6.54	.261/.418	.443
	Ortaokul	31	29.65	5.00	.151/.765	.513
	Lise	70	25.36	6.85	.485/.498	.170
	Üniversite ve üzeri	32	25.00	6.38	.225/.297	.716

Tablo 3’den de anlaşılacağı üzere, sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanların, araştırmaya konu olan bağımsız değişkenler açısından normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle mevcut araştırmada, alt problemlere ilişkin analiz yaparken şu test istatistiklerinden faydalanılmıştır:

- 1- Öğretmen adaylarının bağışlama eğilimleri cinsiyet ve sınıf düzeyine göre karşılaştırılırken ilişkisiz örneklem için t testi,
- 2- Anne-baba eğitim durumuna göre karşılaştırılırken ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde yer alan bulgular, araştırma alt problemleri doğrultusunda düzenlenerek sunulmuştur.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bağışlama İstekliliği Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanların dağılımına ilişkindir. Bu kapsamda yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bağışlama İstekliliği Ölçeğinden Aldıkları Puanlar

	N	X	S	Min.-Max.Değer.	Range
Bağışlama İstekliliği	171	25.43	6.74	12.00-44.00	32

Tablo 4’e göre araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması $\bar{X}=25.43$, standart sapması ise $s=6.74$ ’tür. Öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları en düşük puan 12 iken en yüksek puan ise 44’tür. Bu noktada ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 60 olduğu düşünüldüğünde sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliklerinin yüksek olmadığı yorumu yapılabilir.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bağışlama İstekliliği Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi, sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliklerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği şeklinde oluşturulmuş ve elde edilen bulgular Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Bağışlama İstekliliğinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Grup	N	X	S	sd	t	p
Kadın	108	25.28	6.64	169	-.378	.706
Erkek	63	25.68	6.95			

Tablo 5’deki analiz sonuçlarına göre sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama isteklilikleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-0.378$, $p>.05$). Erkek öğretmen adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, kadın öğretmen adaylarının puan ortalamalarından yüksektir. Ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlenmiştir.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bağışlama İstekliliği Ölçeğinden Aldıkları Puanların Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi sınıf öğretmen adaylarının bağışlama isteklerinin sınıf düzeyi açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkindir. Bu kapsamda yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Bağışlama İstekliliğinin Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Grup	N	X	S	sd	t	p
2	64	24.81	6.39	169	0.92	0.36
3	107	25.79	6.94			

Tablo 6 incelediğinde öğretmen adaylarının bağışlama istekliliğinin sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı görülmektedir ($t=0.92$, $p>.05$). Her ne kadar üçüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, ikinci sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından yüksek olsa da, iki grup arasındaki bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bağışlama İstekliliği Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi, anne eğitim durumunun sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliği üzerinde anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığına ilişkindir. Bu kapsamda yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Bağışlama İstekliliğinin Anne Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kay.	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P
Gruplar arası	99.47	2	49.74	1.096	.337
Gruplar içi	7622.37	168	45.37		
Toplam	7721.84				

Tablo 7 incelendiğinde öğretmen adaylarının bağışlama istekliliğinin anne eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmektedir, $F(2,168)= 1.096$, $p>.05$. Anne eğitim durumuna göre öğretmen adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanların ortalamalarına bakıldığında, annesi ilköğretim mezunu olanların ortalaması $\bar{X}= 25.35$, ortaokul mezunu olanların $\bar{X}=26.75$, lise ve üzeri okullardan mezun olanların ise $\bar{X}=24.54$ olarak

hesaplanmıştır. Buna göre, annesi ortaokul mezunu olanların bağışlama istekliliklerinin diğer gruptakilere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bağışlama İstekliliği Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi öğretmen adaylarının bağışlama istekliliğinin baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkindir. Bu kapsamda yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Bağışlama İstekliliğinin Baba Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Fark
Gruplar Arası	889.19	3	296.398	7.244	.000	Ortaokul-İlkokul,
Gruplar içi	6832.64	167	40.914			Lise, Üni.
Toplam	7721.83	170				

Tablo 8 incelendiğinde öğretmen adaylarının bağışlama istekliliğinin baba eğitim durumuna anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir, $F(3, 167)=7.244$, $p<.05$. Baba eğitim durumuna göre öğretmen adaylarının bağışlama istekliliği ölçeğinden aldıkları puanların ortalamalarına bakıldığında, babası ilkököl mezunu olanların puan ortalaması $\bar{X}=22.47$, ortaokul mezunu olanların $\bar{X}=29.65$, lise mezunu olanların $\bar{X}=25.36$, üniversite mezunu olanların ise $\bar{X}=25.00$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre, babası ortaokul mezunu olan sınıf öğretmeni adaylarının diğer gruptakilere göre daha bağışlayıcı oldukları söylenebilir.

4. TARTIŞMA-SONUÇ VE ÖNERİLER

Bağışlama, bireyi psikolojik, fizyolojik ve sosyal açılardan etkileyen önemli bir kavramdır. Birey, kendine ve çevresindekilere karşı bağışlayıcı davranarak, bir yandan daha sağlam ve güvenli ilişkiler kurmakta, diğer yandan öznel iyi oluşuna ve yaşam doyumuna katkı sağlamaktadır. Bireysel açıdan sağladığı bu faydalar göz önüne alındığında, bireylerin bağışlayıcılık düzeylerinin ve bu düzeylere etki eden faktörlerin ortaya koyulmasının ne derece önem taşıdığı aşikardır. Nitekim söz konusu araştırmada da bu düşünceden hareket edilmiş ve sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliklerine etki edeceği düşünülen faktörlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. 171 sınıf öğretmeni adayından elde edilen veriler üzerinde yapılan analizlerde, sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliklerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun, literatürde yer alan bilgiler ve araştırma sonuçlarıyla tutarlı olduğu gözlenmektedir. Uysal’ın [36], Türkiye’nin farklı illerinde yaşayan 838 kişiyle gerçekleştirdiği araştırmaya göre, genç yetişkinlerin başkalarını bağışlama(affetme) eğilimleri, durumları/olayları bağışlama eğilimleri ile genel bağışlama eğilimlerine göre daha düşüktür. Bağışlama, kişinin kendine, başkalarına ve duruma yönelik duygu, düşünce ve davranışlarından oluşan çok boyutlu bir yapıdır [37]. Araştırmada “bağışlama istekliliği” başlığıyla bu yapının yalnızca “başkalarını bağışlama/affetme” boyutu ele alınmıştır. Bu sebeple elde edilen bulguları bu çerçevede değerlendirmek araştırmacılar olarak bizleri daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlara götürecektir. Başkalarını bağışlama/affetme, en sık rastladığımız ve en çok kabul gören şekliyle kişinin kendisine zarar veren bir başka kişiye yönelik hissettiği olumsuz duyguları terk etmesi olarak ifade edilebilir. Başkalarına karşı bağışlayıcı olma, özellikle kişilerarası ilişkilerin düzenlenmesi noktasında arzu edilen bir özellik olup bu özelliğin kültür, kişilik özellikleri, hataya yönelik algı, hatanın şiddeti ve tekrarı gibi pek çok faktörden etkilendiği düşünülmektedir [38, 39, 40, 41]. McCullough ve arkadaşları’na (1998) göre bu faktörler, *i)kişilik özellikleri, ii)sosyal-bilişsel değişkenler, iii)ihlalle ilişkili belirleyiciler ve iv)ilişkisel belirleyiciler* olmak üzere dört ayrı grupta toplanmaktadır. *Kişilik özellikleri* başlığında, beş büyük kişilik kuramının yapıtaşlarından biri olan uyumlu olma, ruminasyon, intikam almaya yönlendiren tutumlar ve öfke yönetme tarzları gibi bireyin bağışlayıcılığını etkileyeceği düşünülen birtakım alt özellikler yer almaktadır. *İhlale ilişkin belirleyicilerde*, ihlalin şiddeti ve ihlali gerçekleştirenin davranışları önem kazanmaktadır. Suçun algılanan şiddeti ve ilişki süreci açısından doğurduğu sonuçlar, bireyin bağışlayıcılığını etkilemekte ve daha çok yıkım, kırgınlık ve öfkeye sebebiyet veren ihlaller daha zor bağışlanmaktadır. Elbette bu süreçte ihlali gerçekleştiren kişinin davranışları da son derece önemlidir. Özür dilemesi ve kendini affettirecek yollar araması, bağışlama sürecini olumlu yönde etkilemektedir. *İlişkisel belirleyiciler* başlığında, çiftlerin yakınlık düzeyleri ve ilişkinin kalitesi, son grubu oluşturan sosyal-bilişsel değişkenler başlığında ise duyuşsal empati ve suçluya karşı hissedilen ruminasyon düzeyi gibi alt özellikler yer almaktadır. Görüldüğü üzere bağışlama, birçok faktörden etkilenen

bir kavramdır. Dolayısıyla bireylerin, araştırma bazında düşünüldüğünde ise sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliğine ilişkin bir yorumda bulunurken bütün bu faktörlerin etkisini göz ardı etmemek gerekir. Empati düzeylerinden kültüre kadar birçok faktör bu düzeye etki etmiş olabilir. Bu sebeple kesin ve net bir yorumda bulunabilmek için daha detaylı ve derinlemesine incelemeye fırsat veren nitel çalışmalar yapılmalıdır.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu ise, cinsiyetin sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama isteklilikleri üzerindeki etkisine ilişkindir. Bu amaçla yapılan analizlerde, cinsiyetin bağışlama istekliliğinde anlamlı bir farklılaşmaya sebebiyet vermediği görülmüştür. Nitekim elde edilen bu bulgu, literatürde yer alan bilgiler ve araştırma sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir [42, 43, 6, 44, 45]. Taysi [46], 80 evli çift üzerinde gerçekleştirdiği araştırma ile, kadın ve erkeklerin bağışlama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Türk ve Ürdün öğrencilerden oluşan bir örneklem üzerinde çalışan Ayten ve Ferhan [47] da benzer bir sonuca ulaşmış ve cinsiyetin bağışlama/affetme eğilimleri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını ifade etmişlerdir. Yine Toussaint ve Webb [48] de, empati ile bağışlama arasındaki ilişkinin cinsiyete göre değişip değişmediğini belirlemeye çalışmış, yapılan analizlerde cinsiyetin empati düzeyleri üzerinde farklılığa sebebiyet verirken bağışlama davranışında herhangi bir farklılık yaratmadığını tespit etmişlerdir. Buna karşın ilgili literatürde cinsiyetin bağışlama davranışı üzerindeki etkisine ilişkin farklı sonuçlara ulaşan araştırmalara da rastlanmıştır. Örneğin, Miller, Worthington ve McDaniel [49], yaptıkları meta-analiz sonucunda kadınların bağışlama puanlarının istatistiksel olarak erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Miller ve arkadaşlarına göre, bu farklılığın oluşmasında, bağışlamanın çalışılma şekli, uyumlu olma ve empati gibi eğilimsel nitelikler, durumlara verilen tepkileri etkileyen duyuşsal özellikler, bağlanma stilleri, din, ahlak anlayışı ve başa çıkma konusundaki farklılıklar etkili olmuş olabilir.

Araştırmada sınıf düzeyinin bağışlama istekliliği üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular, sınıf düzeyinin öğretmen adaylarının bağışlama isteklilikleri üzerinde anlamlı bir değişmeye yol açmadığını ortaya koymaktadır. Sınıf düzeyi arttıkça yaş ortalamasının artacağı, buna bağlı olarak da yaşanılan deneyim ve edinilen tecrübelerle paralel olarak bağışlayıcılığın artacağı düşünülmüştür. Nitekim ilgili literatürde yer alan bilgiler ve araştırma sonuçları da bu düşüncüyü desteklemektedir. Enright ve arkadaşları, yaşın bağışlama davranışı üzerinde belirleyici bir etken olduğunu ifade etmekte ve yaşlı insanların gençlere göre kişilere ve olaylara daha bağışlayıcı yaklaştıklarını savunmaktadırlar [8]. Yine, Toussaint, Williams, Musick ve Everson [50] da, üç farklı yaş grubundan bireylerle yürüttükleri araştırma sonucunda yaşın başkalarını bağışlama davranışını etkilediğini ortaya koymuş, orta yaşlı ve yaşlı bireylerin gençlere göre daha bağışlayıcı olduklarını ifade etmişlerdir. Romero ve Mitchell'e [51] göre, bu farklılığın oluşmasında yaşlı insanların i) yakın ilişkilerini korumak konusundaki bağlılıkları ii)bağışlamaya yardımcı olan bazı inanç ve değer sistemlerine sahip olmaları (dindarlık gibi) ve iii)kişilerarası ilişkilerde duygusal amaçlara öncelik vermelerinin etkili olduğu söylenebilir. Buna karşın ilgili araştırmada sınıf düzeyinin beklenen farklılığı yaratmamış olması, yaş ortalamalarının ($\bar{X}_3=21.61$ ve $\bar{X}_2=20.28$) birbirlerine yakın olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu sebeple daha kesin bir yorumda bulunabilmek için farklı sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarıyla boylamsal çalışmalar yürütülmelidir.

Araştırmada ele alınan bir başka değişken ise anne-baba eğitim durumudur. Anne-baba eğitim durumunun bağışlama istekliliği üzerindeki etkisini görmek amacıyla yapılan analizlerde, anne eğitim durumunun herhangi bir farklılaşmaya yol açmazken baba eğitim durumunun sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliklerini anlamlı düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Buna göre, babası ortaokul mezunu olan sınıf öğretmeni adaylarının başkalarını bağışlama konusundaki isteklilikleri, diğer gruptakilere göre daha yüksektir. Battle ve Miller [52]'e göre her ailenin kendine özgü birtakım kuralları ve değer yargıları vardır. Aileler bu değer yargılarını, içinde buldukları toplumun etnik ve kültürel yapısı ile dini inançlarına bağlı olarak şekillendirmekte ve sonuçta ortaya çıkan düşünsel mekanizma, çocuk yetiştirme tutumlarını doğrudan etkilemektedir. Denham ve arkadaşlarına göre [8], ailelerin çocuk yetiştirmek konusundaki olumlu tutum ve davranışları, çocukların bağışlama kavramını algılayışları üzerinde derin izler bırakmaktadır. Nitekim ilgili literatürde, annelerin bu konudaki etkinliğinden söz edilmekte ve çocuklarına karşı olumlu tutum ve davranışlarının çocukların bağışlayıcılığını olumlu yönde etkilediği ifade edilmektedir[53]. Bu noktada araştırma bulgularının ilgili literatürden ciddi biçimde farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılığın oluşumunda bağışlamanın adalet temelli içeriğinin payı olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada katılımcı sayısı ve katılımcıların öğrenim gördükleri sınıf düzeyi açısından birtakım sınırlılıklar mevcuttur. Yapılacak yeni araştırmalarda bu sınırlılıkların etkisi ortadan kaldırılarak daha geniş örneklemlemlerle boylamsal nitelikte nicel çalışmalar yapılmalıdır.

Bu araştırma veri toplama aracının özelliği açısından hem güçlü hem de zayıf yönleri sahiptir. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan "Bağışlama İstekliliği Ölçeği", literatürde yer alan diğer ölçeklerden farklı olarak

senaryolardan oluşmaktadır. Ölçeğin gerçekçi ve objektif değerlendirmelere izin veren bu özelliğinin araştırmanın orijinalliğine katkı sağladığı düşünülmektedir. Ancak senaryolarda bağışlamanın sadece kişilerarası boyutuna vurgu yapılması ve diğer bağışlama formlarının göz ardı edilmesi önemli bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Bu sebeple yapılacak yeni araştırmalarda bağışlamanın bütün formlarını içeren farklı ölçme araçlarına yer verilmeli, yeni veri toplama araçları geliştirilerek derinlemesine çalışmalar yürütülmelidir.

KAYNAKLAR

- [1] M. E., McCullough, K.I., Pargament, C.E., Thoresen, "Forgiveness: Theory, Research and Practice", Newyork: Guilford Press, (2000).
- [2] N., Park, C., Peterson, M.E.P., Seligman, "Strenghts of Character and Well-Being", Journal of Social and Clinical Psychology, 23, 5, 603-619, (2004).
- [3] A., Bugay, A., Demir, "Affetme Arttırılabilir mi?: Affetmeyi Geliştirme Grubu", Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4, 37, 96-106, (2012).
- [4] B. L., Brush, E. M., McGee, B., Cavanagh, & M., Woodward, "Forgiveness: A concept analysis", Journal of Holistic Nursing, 19, 27-41, (2001), doi:10.1177/089801010101900104.
- [5] S., Freedman, R.D., Enright, J. Knutson, "A Progress Report on the Process Model of Forgiveness". Everett L. Worthington, Jr. (Ed.), In Handbook of Forgiveness, Newyork: Routledge, 393-406, (2005).
- [6] D., Gündüz, "Üniversite Öğrencilerinde Affetmeyi Yordayan Değişkenlerin Belirlenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (2014).
- [7] E. ASICI, "Öğretmen Adaylarının Affetme Özelliklerinin Öz Duyarlık ve Benlik Saygısı Açısından İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, (2013).
- [8] S., Denham, K., Neal, B., Wilson, S., Pickering, C., Boyatzis, "Emotional Development and Forgiveness in Children: Emerging Evidence", Everett L. Worthington, Jr. (Ed.), In Handbook of Forgiveness, Newyork: Routledge, 127-142, (2005).
- [9] J.P., Tagney, A.L., Boone, R., Dearing, "Forgiving the Self: Conceptual Issues and Empirical Findings", Everett L. Worthington, Jr. (Ed.), In Handbook of Forgiveness, Newyork: Routledge, 143-158, (2005).
- [10] J.H., Hall, F.D. Fincham, "Self-Forgiveness: The Stepchild of Forgiveness Research", Journal of Social and Clinical Psychology. 24, 5, 621-637, (2005).
- [11] M., Abid, S. Sultan, "Dispositional Forgiveness as a Predictor of Psychological Resilience Among Women: A Sign of Mental Health", İ-Manager's Journal of Educational Psychology, 9, 2, 1-7, (2015).
- [12] A., Cheadle, L., Toussaint, "Forgiveness and Physical Health in Healthy Populations", Lorent L. Toussaint, Everett L. Worthington, David R. Williams (Ed.), In Forgiveness and Health, New York: Springer, 91-106, (2015).
- [13] D.E., Davis, B.J., Griffin, J.N., Hook, C., DeBlaere, C., Yee Ho, M., C., Bell, D.R., Van Tongeren, E.L., Worthington, C.J., Westbrook, "Forgiving the Self and Physical and Mental Health Correlates: A Meta-Analytic Review", Journal of Counseling Psychology, 62, 2, 329-335, (2015), DOI: 10.1037/cou0000063.
- [14] M., Green, N., Decourville, S. Sadava, "Positive Affect, Negative Affect, Stress and Social Support as Mediators of the Forgiveness-Health Relationship", The Journal of Social Psychology, 152, 3, 288-307, (2012).
- [15] C.R., Synder, M.E., McCullough, "A Positive Psychology Field of Dreams: If You Build it They Will Come", Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 151-160, (2000).

- [16] S., Nemati, M.M., Mirnasab, B.G., Bonab, “The Relationship between Dimensions of Forgiveness with Mental Health in Mothers of Children with Intellectual and Developmental Disabilities”, *Journal of Education and Learning*, 5, 4, 15-20, (2016), DOI: 10.5539/jel.v5n4p15.
- [17] P., Raj, C.S., Elizabeth, P., Padmakumari, “Mental Health Through Forgiveness: Exploring the Roots and Benefits”, *Cogent Psychology*, 3, 1-16, (2016), DOI: 10.1080/23311908.2016.1153817.
- [18] J.K., Hirsch, J.R. Webb and E.L., Jeglic, “Forgiveness, depression, and suicidal behavior among a diverse sample of college students”, *Journal of Clinical Psychology* 67, 9, 896–906, (2011).
- [19] R.B., Ryan, V.K., Kumar, “Willingness to forgive: Relationships with mood, anxiety and severity of symptoms”, *Mental Health, Religion & Culture* 8, 1, 13–16, (2005).
- [20] L.R., Temeshok, R.L., Wald, “Forgiveness and Health in Persons Living With HIV/AIDS”, Everett L. Worthington, Jr. (Ed.), In *Handbook of Forgiveness*, Newyork: Routledge, 335-348, (2005).
- [21] L., Toussaint, AD., Owen and A., Cheadle, “Forgive to live: Forgiveness, health, and longevity”, *Journal of Behavioral Medicine* 35, 4, 375–386, (2012).
- [22] L., Toussaint, G.S., Shields, G., Dorn, G.M. Slavich, “Effects of Lifetime Stress Exposure on Mental and Physical Health In Young Adulthood: How Stress Degrades and Forgiveness Protects Health”, *Journal of Health Psychology*, 19, 1-11, (2014), DOI: 10.1177/1359105314544132.
- [23] J.R., Webb, E.A.R., Robinson, J.R. Brower, “Mental Health, not Social Support, Mediates the Forgiveness-Alcohol Outcome Relationship”, *Psychology of Addictive Behaviors*, Vol 25, 3, Sep 2011, 462-473, (2011), DOI:10.1037/a0022502.
- [24] M. E., McCullough, K. C., Rachal, S. J., Sandage, E. L., Worthington, S. W., Brown, ve T. L., Hight, “Interpersonal forgiving in close relationships: II. Theoretical elaboration and measurement”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 1586-1603, (1998).
- [25] F. D., Fincham, S. R. H., Beach, & J., Davila, “Forgiveness and conflict resolution in marriage”, *Journal of Family Psychology*, 18, 1, 72-81, (2004).
- [26] S.R., Braithwaite, E.A., Selby, F.D., Fincham, “Forgiveness and Relationship Satisfaction: Mediating Mechanisms”, *Journal of Family Psychology*, 25, 4, 551-559, (2011), DOI: 10.1037/a0024526.
- [27] M., Ji, L., Tao, T., Zhu, “Piloting Forgiveness Education: A Comparison of the Impact of Two Brief Forgiveness Education Programmes Among Chinese College Students”, *Asia-Pacific Education Research*, 25, 3, 483-492, (2016), DOI: 10.1007/s40299-016-0273-6.
- [28] E., Sarı, “Affetmenin Kendini Gerçekleştirme Üzerindeki Etkileri”, *İlköğretim Online*, 13, 4, 1493-1501, (2014).
- [29] R.C., Van Der Wall, J.C., Karremans, A.H.N., Cillessen, “İnterpersonal Forgiveness and Psychological Well-Being in Late Childhood”, *Merrill-Palmer Quarterly*, 62, 1, 1-21, (2016).
- [30] L. Y., Thompson, C. R., Snyder, L., Hoffman, S. T., Michael, H. N., Rasmussen, L. S., Billings, L., Heinze, J.E., Neufeld, H.S., Shorey, J.C., Roberts, D. E., Roberts, “Dispositional forgiveness of self, others, and situations”, *Journal of Personality*, 73, 313–359, (2005), doi:10.1111/j.1467-6494.2005.00311.x.
- [31] F., McLernon, E., Cairns, M., Hewstone, ve R., Smith, “The development of intergroup forgiveness in Northern Ireland”, *Journal of Social Issues*, 60, 587-601, (2004).
- [32] H., Toprak, “An Outlook on Forgiveness in Counseling Process”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 115- 131, (2013).
- [33] R.B., Johnson ve L.B., Christensen, “Educational Research: Quantative, qualitative and mixed approaches”, Boston, MA: Allyn and Bacon, (2004).
- [34] A., Erkuş, “Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci (Güncellenmiş 3.baskı)”, Ankara: Seçkin Yayıncılık, (2011).
- [35] I., Çoklar, A., Dönmez, “Bağışlama İstekliliği Ölçeği’nin Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 1, 60-73, (2015), DOI: 10.1501/sbeder_0000000102.

- [36] V., Uysal, “Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dini Yönelim/Dindarlık”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 48, 35-56, (2015), DOI: 10.15370/muifd.27953.
- [37] B., Eraslan Çapan, A., Arıcıoğlu, “Psikolojik Sağlamlığın Yordayıcısı Olarak Affedicilik”, E-İnternational Journal of Educational Research, 5, 4, 70-82, (2014).
- [38] A., Bugay, A., Demir, “Hataya İlişkin Özelliklerin Başkalarını Affetmeyi Yordaması”, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4, 35, 8-17, (2011).
- [39] E., Kara, “Dini ve Psikolojik Açıdan Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2, 8, 221-229, (2009).
- [40] D., Mellor, S.W.T., Fung, “Forgiveness, Empathy and Gender- A Malaysian Perspective”, Sex Roles, 67, 98-107, (2012), DOI: 10.1007/s11199-012-0144-4.
- [41] A.J., Merolla, S., Zhang, S., Sun, “Forgiveness in the United States and China: Antecedents, Consequences and Communication Style Comparisons”, Communication Research, 40, 5, 595-622, (2012).
- [42] M., Akın, M., Özdevecioğlu, ve O., Ünlü, “Örgütlerde intikam niyeti ve affetme eğiliminin çalışanların ruh sağlıkları ile ilişkisi”, Amme İdaresi Dergisi, 45, 1, 77-97, (2012).
- [43] E., Asıcı, R., Karaca, “Öğretmen Adaylarında Affetme Özelliği ve Öz-Duyarlık”, The Journal of Social Science Studies, 27, 489-505, (2014).
- [44] A., Ayten, “Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37, 111-128, (2009).
- [45] Y., Karaman Kepenekçi, F., Nayır, “Örgütsel Affedicilik Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğretmenlerin Örgütsel Affediciliğe İlişkin Görüşleri”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 3, 922-934, (2015), DOI: 10.17860/efd.93627.
- [46] E., Taysi, “Evlilikte Bağışlama: Evlilik uyumu ve yüklemelerin rolü”, Türk Psikoloji Dergisi, 25, 65, 40-52, (2010).
- [47] A., Ayten, H., Ferhan, “Forgiveness, Religiousness and Life Satisfaction: An Empirical Study on Turkish and Jordanian University Students”, Spiritual Psychology and Counseling, 1, 1, 75-84, (2016), DOI: 10.12738/spc.2016.1.0006.
- [48] L., Toussaint, J.R., Webb, “Gender Differences in the Relationship Between Empathy and Forgiveness”, The Journal of Social Psychology, 145,6, 673-685, (2005), DOI: 10.3200/SOCP.145.6.673-686.
- [49] A. J., Miller, E. L., Worthington ve M. A., McDaniel, “Gender and forgiveness: A meta-analytic review and research agenda”, Journal of Social and Clinical Psychology, 27, 8, 843-876, (2008).
- [50] L.L., Toussaint, D.R., Williams, M.A., Musick, S.A., Everson, “Forgiveness and Health: Age Differences in a U.S. Probability Samples”, Journal of Adult Development, 8,4, 249-257, (2001), DOI: 1068-0667/01/1000-0249\$19.50/0.
- [51] C.R., Romero, D.B., Mitchell, “Forgiveness of Interpersonal Offenses in Younger and Older Roman Catholic Women”, Journal of Adult Development, 15, 2, 55-61, (2008), DOI:10.1007/s10804-007-9036-1.
- [52] C.L., Battle, I.W., Miller, “Families and forgiveness”, In E. L. Worthington (Ed.), Handbook of forgiveness (pp. 227-242), New York: Routledge, (2005).
- [53] M.S., Mincic, T., Wyatt, S., Kalb, S., Shapiro, H., Bassett, S.A., Denham, “Perceptions of Parent Styles’ Effects on Childrens’ Forgiveness, The Annual Meeting of The American Psychological Association, Amerika, Honolulu, (2004).